

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA I SLIKA O DETETU: UVAŽAVANJE INDIVIDUALNIH I DRUSTVENO-KULTURNIH SPECIFICNOSTI

Slika o detetu u Konvenciji predstavljena je formulom »3P«²⁸, tj. sa tri ključne reči: *zaštita*, *obezbeđivanje* i *participacija*. Dete je predstavljeno kao osetljivo i ranjivo biće, kojem se, baš zbog te osetljivosti garantuje **zaštita** od različitih oblika ugrožavanja. S obzirom na osetljivost i ranjivost dece, države (odrasli) se obavezuju da deci **obezbede** sve ono što im je potrebno za opstanak i razvoj. U osnovi zaštitnih prava i razvojnih prava koja predstavljaju obezbeđivanje osnovnih resursa za rast i razvoj dece leži paternalistički stav, odnosno uverenje da deca moraju da budu zaštićena i podržana u procesu razvoja, tako da treba da budu pod stalnom kontrolom odraslih – njihovi izbori treba da budu kontrolisani i ograničavani, pošto je to u njihovom najboljem interesu. Ovaj stav je sličan tradicionalnom pristupu detetu, kao biću »u nastajanju«, nekompletnoj odrasloj osobi koju treba podržati i podsticati na putu sticanja odraslosti, tj. kompletnosti i zrelosti. Dete sa posmatra kao *objekt prava*, tj. objekt brige i zaštite odraslih, pri čemu je ono pasivno u primanju te pomoći i zaštite.

S druge strane, u Konvenciji postoji čitav korpus građanskih, participativnih prava koja se priznaju deci: pravo na izražavanje sopstvenog mišljenja, pravo na učestvovanje u odlučivanju o stvarima koje ih se neposredno tiču, sloboda udruživanja, pravo na privatnost i pravo na pristup odgovarajućim informacijama. Participativna prava podrazumevaju jednu drugačiju sliku deteta od one koju nude zaštitna i razvojna prava: dete više nije samo objekt, već postaje *subjekt prava*, tj. aktivno u ostvarivanju svojih prava. Deca se posmatraju kao individue, pojednici, a ne kao kolektivitet, grupacija bez obeležja, što znači da u razumevanju detinjstva važnu ulogu imaju kategorije kao što su uzrast, rod, klasa, etnicitet, kultura, i druge. Priznavanje deci prava koja su tradicionalno priznavana samo odraslima, znači priznavanje ideje da su deca aktivni učesnici u javnom životu i da su sposobna da učestvuju u ostvarivanju svojih prava i određivanju svog najboljeg interesa.

Jedna od čestih zamerki koja se upućuje Konvenciji, je da je u njoj sadržana prilično uska koncepcija detinjstva koja je u velikoj meri zapadnocentrična i iz koje su isključene razne kategorije dece Slika o detetu/detinjstvu koju Konvencija nudi, pretenduje da bude univerzalna, međutim, ona nedovoljno reprezentuje detinjstvo u različitim društvenim i kulturnim kontekstima (Knutson, 1997). Sa druge strane, postoje autori koji smatraju da, kada je o univerzalizmu reč, Konvencija ne pretenduje da promoviše jednu jedinu univerzalnu *sliku* o detetu, već želi da promoviše *moćnosti* za decu koje su univerzalne (van Bueren, 1997).

Iako polazi od pretpostavke o nedeljivosti prava, Konvencija ipak izdvaja četiri prava i podiže ih na nivo principa, koji predstavljaju standarde za bilo koji dokument koji se bavi zaštitom dece, njihovom dobrobiti i unapređivanjem razvoja. To su: a) život, opstanak i razvoj b) nediskriminacija c) participacija i d) najbolji interes deteta. Pravo na život, opstanak i razvoj je pravo bez čijeg ostvarivanja ne bi bilo moguće govoriti ni o jednom drugom pravu, dok su pravo na nediskriminaciju, participaciju i najbolji interes deteta prava koja govore o kvalitetu implementacije ostalih prava iz Konvencije. Analizom ova tri prava/principa na kojima se zasniva Konvencija moguće je jasnije osvetliti problem o kojem je bilo reči na početku teksta: u kojoj meri je slika o detetu koju nudi Konvencija osetljiva na individualne,

²⁷ dr. Jelena Vranješević, Univerza u Beogradu, Učiteljski fakultet

²⁸ Na engleskom: protection, provision, participation.

društvene i kulturne razlike koje postoje među decom, tj. u kojoj meri se u Konvenciji naglašavaju razlike koje proizilaze iz različitog društvenog i kulturnog konteksta.

Nediskriminacija

Princip nediskriminacije (član 2) kaže da se »*sva prava primenjuju na svu decu bez diskriminacije i bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja, ili zakonskog staratelja*«²⁹. Ovaj princip nedvosmisleno ukazuje na *univerzalnost*, ali univerzalnost u smislu *jednakih mogućnosti* koje se deci pružaju, bez obzira na različitosti koje postoje među njima. Međutim, iako je principom nediskriminacije svoj deci garantovano da imaju jednaka prava da razviju svoje pune potencijale, Konvencija u nekim svojim članovima izdvaja grupe dece kojima je potrebno više pažnje, ili posebna briga da bi im se osigurale jednake šanse, bilo zato što nemaju fizičke i mentalne sposobnosti kao ostala deca (invalidna i deca ometena u razvoju), pripadaju kulturi koja nije dominantna u društvu u kojem žive (deca pripadnici etničkih manjina), ili se nalaze u posebnim situacijama u kojima se ne nalaze sva deca (deca izbeglice; deca bez roditeljskog staranja; deca koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja). Činjenica da je ovim grupama dece garantovana posebna pažnja i podrška, ne umanjuje princip nediskriminativnosti, već naprotiv: pružanje posebne podrške određenim grupama dece u funkciji je omogućavanja istih startnih pozicija, tj. jednakih mogućnosti za svu decu. To znači da se deca u Konvenciji ne tretiraju kao homogena grupa, već se priznaju njihove osobenosti i u odnosu na njih im se ukazuje dodatna podrška ukoliko je potrebna. Tretiranje dece kao heterogene grupe, sa svim svojim specifičnostima, još je jasnije izraženo kroz princip participacije.

Participacija

U skladu sa načelom participacije (član 12) »*dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču u skladu sa godinama života i zrelošću deteta*«. Participacija uvodi pojam *uzrasnih razlika* i zrelosti, tj. *razvojnih mogućnosti/ kompetencija*, koje detetu omogućuju da bude aktivni učesnik svog razvoja, tj. da učestvuje u odlukama koje ga se tiču (Landsdow, 2005). Uspešna implementacija načela participacije zavisi pre svega od toga koliko se poštuju individualne, društvene i kulturne specifičnosti dečjeg razvoja. Participacija i pojam razvojnih mogućnosti ukazuju na nekoliko važnih specifičnosti:

a) Uzrasne specifičnosti

Član 12 uspostavlja direktnu vezu između prava deteta da izrazi svoje mišljenje i da se ono uzme u obzir u svim odlukama koje ga se tiču, s jedne strane, i uzrasta i razvojnih mogućnosti deteta, s druge. Prilikom određivanja toga koliko pažnje treba posvetiti mišljenju decei kakvu težinu ima njihovo mišljenje, ključni značaj imaju uzrast deteta i njegove razvojne mogućnosti tj. procenjeni nivo razvojnih kompetencija.

---

²⁹ Prevod ovog, kao i ostalih članova Konvencije o pravima deteta, preuzet je iz: Vučković Šahović, N. (2001): *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

b) Specifičnosti u društvenom/kulturnom kontekstu

Društveni i kulturni kontekst određuje šta će se procenjivati, tj. koje kompetencije će se smatrati bitnim za procenu mogućnosti deteta za participaciju. Postoje brojna istraživanja koja pokazuju razlike između društava u pogledu kompetencija koja se očekuju od dece na određenim uzrastima, kao i razlike u odnosu na pozitivno/negativno vrednovanje određenih osobina deteta i njegovih sposobnosti (prema: Woodhead, 1998). Različita društva i kulture postavljaju različite zahteve u pogledu problema koje treba rešavati i produkata koji se očekuju i društveno vrednuju, tako da se u rešavanju ovih specifičnih društvenih zadataka zahtevaju različite kompetencije. Ne postoje univerzalni kriterijumi za procenu kompetencija, tj. procena kompetencija u jednom društvenom kontekstu ne mora nužno da važi za druge društveno-kulturne kontekste.

c) Specifičnosti neposrednog okruženja deteta – iskustvo deteta

Kompetencije za participaciju treba da se procenjuju u odnosu na određeno polje odlučivanja. Kompetencije za participaciju ne zavise samo od kognitivnih sposobnosti, tj. sposobnosti razumevanja i rezonovanja, već i od: *informacija* koje su deci dostupne i načina njihovog prezentovanja, *okruženja* u kojem se donose odluke (da li je poznato, ili ne), *smisla* koji odluka ima za dete i znanja o kontekstu, tj. *prethodno iskustvo deteta* u oblasti u kojoj treba da odlučuje (Alderson, 2000).

d) Specifičnost društvene grupe kojoj dete pripada

Kompetencije za odlučivanje zavise i od mnogobrojnih društvenih faktora, među kojima se ističu *socioekonomski status* porodice iz koje dete potiče, tj. *klasna pripadnost*, kao i *pripadnost dominantnoj/marginalizovanoj* društvenoj grupi. Rezultati nekih istraživanja pokazuju da se razvoj svesti o pravima, kao o nečemu što nam pripada, brže razvija kod dece iz srednje klase, nego kod dece koja žive u depriviranim sredinama i koja su nižeg socioekonomskog statusa, što otvara niz dilema koje se tiču politike prema deci i mogućnostima da ona participiraju u odlukama koje ih se tiču (Melton, 1983).

Najbolji interes deteta

Princip najboljeg interesa deteta (član 3) glasi da se će se »*svi postupci koji se tiču deteta preduzimati u skladu sa njegovim najboljim interesima*«. To znači da, prilikom donošenja svake odluke, moraju da se sagledaju sve okolnosti svakog pojedinačnog slučaja i odluka mora biti doneta u najboljem interesu deteta o čijim se pravima odlučuje. Sadržaj najboljeg interesa deteta nije određen u Konvenciji o pravima deteta niti u drugim dokumentima, već je on pravni standard koji se ceni prema okolnostima svakog konkretnog slučaja, a neki elementi za procenu najboljeg interesa deteta su: uzrast i pol deteta, želje i osećanja deteta s obzirom na uzrast i zrelost deteta, potrebe deteta isl. Ovaj princip u najvećoj mogućoj meri mora da uzima sve individualne karakteristike dece kao i osobenosti društvenog i kulturnog konteksta u kojem odrastaju i u tesnoj je vezi sa načalom participacije: dete treba da učestvuje u svog najboljeg interesa (u skladu sa procenjenim razvojnim mogućnostima).

Zaključna razmatranja

Pitanje odnosa između univerzalnih vrednosti/normi i različitih razvojnih i društveno-kulturnih specifičnosti veoma je važno za bržu i efikasniju implementaciju Konvencije,

budući da je jedna od čestih zamerki upućenih međunarodnom pravu ta da njegova promocija ostaje neefikasna ukoliko nije promovisana kroz lokalni kulturni i društveni kontekst.

Iako univerzalizam predstavlja siguran način rešavanja konflikata u situacijama sukoba prava i u situaciji konflikta između različitih kulturnih i društvenih vrednosti, univerzalističko mišljenje ne pruža prostor za pregovaranje, budući da se unapred propisuje ono što je univerzalno važeće. Ovo predstavlja problem za praksu koja ima za cilj implementaciju prava deteta i podsticanje njegovog razvoja, u kojoj je od presudne važnosti proces pregovaranja svih aktera uključenih u taj proces. S druge strane, preveliko insistiranje na kulturnim i društvenim specifičnostima može da dovede do paradoksalne situacije da deci budu uskraćena neka prava baš u ime tih specifičnosti. Da bi se ova dilema razrešila neophodno je da se da se znanja o deci/detinjstvu i razvoju dece kontekstualizuju (Woodhead, 1999). Kontekstualizacija ne znači negiranje postojanja univerzalnih principa, niti ublažavanje njihove snage. Ona samo podseća da univerzalni principi ne vrede ukoliko ne mogu smisleno da se primene u određenom kontekstu i na određenu situaciju. U tom smislu je važno da se jasno artikuliše veza između teorije i prakse o dečjem razvoju koja mora da uključi sve društvene i kulturne specifičnosti, sa jedne strane, i moralnih i političkih imperativa da se interveniše u zaštiti prava dece, sa druge. Posmatranje dece kao nehomogene grupe, sa svim individualnim, društvenim i kulturnim specifičnostima i pružanje prilike i njima da aktivno učestvuju u svom razvoju, doprinosi u značajnoj meri ostvarivanju prava dece i poboljšanju njihovog položaja u društvu.

Literatura

- Alderson, P. (2000). *Young Children's Rights: Exploring Beliefs, Principles and Practice*. London & New York: Jessica Kingsley publishers.
- Knutton, K. E. (1997): *Children: Noble Causes or Worthy Citizens*. Arena/Unicef: Aldershot.
- Landsdown, G. (2005): *The Evolving capacities of the child*. Innocenti Research Center: Florence
- Melton, G. B., Koocher, G. P., & Saks, M. J. (1983). *Children's Competence to Consent*. New York and London: Plenum Press.
- Van Bueren, G. (1997). Children's Rights: Balancing Traditional Values and Cultural Plurality. In Verhellen, E. (ur.), *Understanding Children's Rights*. Belgium: University of Ghent.
- Vučković Šahović, N. (2001). *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Woodhead, M. (1998). Children's Rights and Children's development: Rethinking the Paradigm. In Verhellen, E. (Ed), *Understanding Children's Rights – Ghent Papers on Children's Rights*, 3, Belgium: University of Ghent.
- Woodhead, M. (1999). Reconstructing Developmental Psychology – Some First steps. *Children & Society*, 13, str. 3–19.